

Opponensi vélemény

Dr. Neumann Tibor: Registrum proventuum regni Hungariae.
A Magyar királyság kincstartójának számadáskönyve (1594–1495)
című MTA doktori értekezéséről

A Neumann Tibor által feldolgozott és akadémiai doktori cím elnyerése céljából beadott mű: Registrum proventuum regni Hungariae, A Magyar királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495) a magyar régiség nagy hagyatéka, ránk maradt hatalmas alkotás. A pénzügyigazgatási dokumentumok sorába tartozik, amint az 1332–1337 között készült pápai tizedjegyzék, a tizedlajstromok valamint a később, a magyar török hatalomváltás után keletkezett török adóösszeírások. Egyik sem terjed ki az egész országra, ám mégis olyan következtetések vonhatók le belőlük, amelyek reprezentatívak keletkezésük idejének Magyarországra, sőt a korábbira is.

Talán feltűnik a defterek ide sorolása, azonban olyan pénzügyi iratok, amelyek az előző, a hatalomváltás előtti időszakra vonatkozó számos adatot őriztek meg. Egyúttal a korábbi korszak lenyomatai, amint Dávid Géza megállapította, vagy például ahogyan Engel Pál felfigyelt rá: megőrizték a készítésük előtti időszak település struktúráját, amire magam is rájöttem a Szegedi szandzsák 1570. évi Káldy-Nagy Gyula által készített fordítás helyneveinek térképre vetítésekor. Továbbá az 1548-as defter Törvénykönyvében felfedeztem a szegedi piac rendjének, amely a defter készítésénél jóval korábban alakult ki, leírását. A sort folytathatnám.

Ernuszt Zsigmond királyi kincstartó számadáskönyve, amint Neumann Tibor írja, könyvének előszavában, kiemelkedik adatgazdagságával és historiográfiai jelentőségével a hasonló hagyatékok közül, és adatai a korabeli ország viszonyaiba a politikától a birtokviszonyokon át a gazdaságig betekintést nyújtanak. Éppen ezért szükségeltett Johann Christian Engel 18. századi kiadása után bevezetővel és jegyzetekkel ellátott újra megjelentetése, amelyet a szerző magas szintű tudományos erudícióval valósított meg.

A kötetet magyar és angol nyelvű Előszóra, amelyet a rövidítések követnek, a Forrás közlésére, amelyet igen gazdag jegyzet anyag kísér, Hely-, név- és tárgymutatóra valamint Függelékre, amely II. Ulászló Király és Ernuszt Zsigmond kincstartó itineráriumát tartalmazza, tagolta a szerző. A tartalomjegyzéket az 1494 és 1495. évi adókimutatások megyék szerinti oldalszámai követik. Mindezekkel a puszta forrást értelmezte, megkönnyítette kezelését, azaz „felöltöztette”.

Az Előszó rendkívül következetes módon és szikáran csak a forrásról szól. Meghatározza a számadáskönyv a műfaját: „... elszámolás a kincstartó hatáskörébe eső rendi jövedelmekről”.

Értesülünk a mű keletkezésének körülményiről, tételeinek elemzéséről, a kódex kézírásairól, a forráskiadás formájáról és így tovább. A szerző nem engedi meg magának a történetírói elemzéseket és kitéréseket. Nincs is rá szüksége, mert számos tanulmányt írt a

tárgykörben, és fog is még írni. Az Előszóban a forrás és kiadása módjának megértésére törekedett, ami nagy haszonnal jár felhasználói számára, akiknek ajánlom elolvasását.

A számadáskönyv szerkezetét egyszerű táblázatba foglalva mutatja be Neumann Tibor, hozzá a magyarázatot az Előszó A számadáskönyv áttekintése, tételeinek értelmezése című részben adja, amelyben a táblázat is szerepel. Ha a táblázatot összevetjük magával a forrással, a fejezetek és a kezdő tételszámaik valamint az illető fejezet tartalma azonosak. Mindez nagyon megkönnyíti a textust bármilyen célból forgatók eligazítását.

A forrás közlésének pontosságát ab ovo elfogadjuk. A részletes összevetés nem feladata az opponensnek. Az egyes javításokat általában a szükséges magyarázatokkal feltünteti a szerző a jegyzetekben. A műnek a fejezetenkénti ismertetésétől ugyancsak eltekintünk, szétfeszítené az opponens számára megadott kereteket. Itt említjük meg azonban a számadáskönyvnek a kiadásban megjelenő takaros elrendezését.

A forrást kísérő jegyzetanyagra azonban célszerű hosszabban kitérni, hiszen óriási ismeretanyagot görget, amint Neumann Tibor írja, az a kötet lelke. Magam úgy fogalmazok, hogy maga az élet, hiszen életre kelnek benne a mű száraz adatai. Elkészítésében óriási munkája van a szerzőnek. nem véletlenül írta, hogy Ernuszt Zsigmond évekre beköltözött a lakásukba. Neumann Tibor – nyugodtan kijelenthetjük – jobban ismeri a számadáskönyv elkészülése korának elitjét, mint a mait, hiszen rokonsági kapcsolataikat, anyagi helyzetüket, hivatali és politikai életüket nagy mélységgel tárta fel. A jegyzetanyag méretét, bár más jellegű a munka, Gratianus Concordantia discordantium canonum, vagy Mályusz Elemérnek a Thuróczykrónika latin nyelvű kiadásához Kristó Gyula által készített jegyzeteihez hasonlíthatom. A jegyzetanyag az egyes tételekhez fűzött kommentárok és glosszák összessége. Az előbbieket nem egy esetben kisebb tanulmányok, ilyenek például az egyes fejezetek élén lévő címek részletes magyarázatai, valamint az egyes tárgyakhoz fűzött kommentárok.

Az utóbbiakra egy példa. A 776-os tétel szerint a lengyel király követének, aki II. Ulászló királyhoz Szebenbe utazott, élelmezése és lovai számára 46 forintot utaltak ki. A hozzá fűzött kommentárból megtudjuk: a követ más ügyek mellett bizonyára eljárta az Ossolinskiak és Bártfa város között az utóbbi adójának tárgyában keletkezett vitát illetően. A szerző azonban nem elégedett meg e tény közlésével, hanem a szász városok, köztük Bártfa Zsigmond király által bekövetkezett 1412-es elzálogosításától részletesen leírja az eseményeket. A város ezután a lengyel főúri családnak adózott, majd egy bizonyos időtől Mátyás királynak fizették a cenzust. A bártfaiak a lengyel és a magyar királyhoz egyaránt küldtek követeket a vita elsimítása érdekében. Ulászló végül 1498-ban egyezett meg az Ossolinskiakkal. Az események leírását kiadatlan oklevelek adataival és Jan Srokának a témáról szóló tanulmányával dokumentálta. A kommentárban és a többiben ugyancsak egyúttal példát láthatunk arra, hogyan fejlődött ki annak idején a középkorban a nagy művekhez írt kommentárokból a tanulmányok műfaja.

A magyarázatokban disszerens fettel írt számokkal hivatkozik a tárggyal összefüggő korábbi vagy későbbi előfordulásokra, ami a forrás tartalmi kapcsolataira irányítja a figyelmet, egyúttal nagyobb munkák, kommentárokat összefoglaló summák, a későbbi monográfiák

elődei, írására hívja fel a figyelmet. Bennük mindenütt az említett módszerekkel dolgozik. Bizonyításképpen az oklevelek adataira, az elbeszélő forrásokra és a szakirodalomra, ahol mód van rá, mindenütt támaszkodik, magyarázva egy-egy tétel adatait, egyszer-egyszer más forrásokra hivatkozva javítja és kiegészíti őket.

Még egy példa, amely bemutatja, hogy disszerens a kis tárgyakhoz is milyen kiterjedt magyarázatot fűz. A cendely (cendel), kissé merev tapintású, a tafthoz hasonló nehezített selyem ruhaszövet. Nevének magyarázatát a Budai jogkönyvben (84.sz.) úgy intéztem el, hogy a "cendel tafota fajtájú szövet német neve, kötegenként árulták" (a selyem szót nem írtam a szövegbe, mert a forrásban szerepel). Neumann Tibor a vele kapcsolatos tudnivalókat hosszan fejtegeti. Előbb elválasztja a szót a hasonló nevű Chenger vagy Chengel királyi palotás nevéől, majd szakirodalomra hivatkozva elmondja, hogy bélésselymet jelent a németül zendel-nek írt név. A vele kapcsolatos bizonytalanságokra is felhívja a figyelmet, továbbá még öt tételre, amelyekben a számadáskönyvön belül előfordul. Gondolom, a kommentárok részletező alaposágát nem szükséges további példákkal igazolni.

A számadáskönyvet mint forrást, amint disszerens említi, számosan felhasználták, főképp demográfiai tanulmányok írásakor. Kubinyi András a magyar várostörténetírás megújítója nagy ívű demográfiai tanulmányában: A magyar királyság népessége a 15. században szintén alapozott számadáskönyvünkre, azonban feltette a kérdést, miért nem lehet a jegyzékből kiszámítani az ország népességét. Meg is válaszolta azt. Minden esetre adatait nem hagyhatjuk figyelmen kívül. A számadáskönyvet azonban újabb kutatásaik során a történészek ugyancsak forgatni fogják. Alább majd ráirányítjuk a figyelmet néhány témára. E jövőbeli munkát nagyban könnyíti meg Neumann Tibor kötete.

A késő középkori magyar hivatalok szervezettségéről, működéséről a bíróságokét és valamennyire a városokét kivéve kevés ismerettel rendelkezünk. Ehhez nyújt segítséget számadáskönyvünk, amely a szerző elemzéseivel nem kis ablakot nyit a kincstartóság hivatalnokainak munkájába. Egyrészt az országgyűlés által jóváhagyott egyforintos adó kivetésének és begyűjtésének módjába pillanthatunk be, másrészt a kifizetések és kiutalások formájába, amelyeket disszerens részletesen elemez. Az udvari életről Kubinyi András már 1958-ban részletes tanulmányt írt, amelyet disszerens többször idéz. Most éppen ezért nem merülünk bele a főkönyvek, lajstromok, számlák és nyugták világába. Annyit megállapíthatunk, hogy ez egyes tárgyakhoz előkészítésüket és megvalósításukat illetően számos csatolt irat tartozott. Ezeket feltehetően még a kincstári iratanyag teljes megsemmisülése előtt selejtezték, amelyet a levéltárosok a későbbiek során is gyorsan megtettek és tesznek, amikor e nem szívesen teljesített munkájukra sor kerül. Annyit azonban a két szerzővel egyetértve láthatunk, hogy gondos és szakszerű munka folyt a kincstárban az önálló magyar állam összeomlásáig. Mint annyi minden, ez a szép reményű hivatali munka sem folytatódott tovább. A Habsburgok a kamarai rendszert vezették be.

A számadáskönyv adataiban és a hozzájuk fűzött remek kommentárokból kinyílik előttünk a királyi udvar ajtaja, amelyen betekintve az eddig róla készült tanulmányokkal együtt

tarka kép bontakozik ki. A királyi udvar soknemzetiségű személyzete jelenik meg benne a palotásoktól az udvari iparosokig. Udvarmester, ajtónálló, kamarások, küldöncök, palotások, a király szabója, és tűzmestere, ácsok, kőművesek és mások kapnak juttatásokat vagy fizetséget. Az udvari káplánokon kívül az értelmiségiek (deákok) között a műben egy filosz, Antonio Bonfini is feltűnik szerény összegekkel.

A katonák, a zsoldosok verbuválásának módja szinte kézzelfoghatóan látszik. Végeredményben a katona „fogást” a palotások és a bárók egyaránt részben állami, részben saját pénzből finanszírozták, amely utóbbit később megkaptak, ha nem is mindig teljesen. Ez a módszer a magán hitelezések lassú csökkenésével tőlünk nyugatra ugyancsak hasonlóképpen történt mint nálunk, egészen az állami hadseregek felállításáig.

A középkori városokról szóló szakirodalomban sokszor feltűnik a helyes nézet, amely szerint a királyi, fejedelmi és főúri udvarok ellátási igényei mennyire segítették szükségleteikkel a mellettük lévő városok növekedését. A királyi udvar és Buda esetében erre számos példát látunk a számadáskönyvben. Különösen a pénz és posztó kiadásokról Dombai Imre által készített jegyzékben tűnnek fel kereskedők, puszkapor készítők és ágyúgolyó öntők, ruhaneműeket varrók, és így tovább. A fejezet pénzügyi jelentés, talán nem vagyok egészen fakír, ha azt mondom, a kommentárokkal együtt élvezetes olvasmány volt számomra. Annyit még megjegyezhetek, hogy már a középkorban létezett a mesterségek tarka képe, amely később egyre színesebb lett, mára pedig szinte teljesen eltűnt.

A számadáskönyvből, amint az opponenciám elején szoltam róla, tizennégy megye adatai hiányoznak. Belőlük tizenkettő az Alsó részek főkapitányához került összegeket takarja. Annyit azonban megtudunk a műből, hogy ezen túl a más célokra juttatott összegek mellett az egyes tisztviselők fizetését az egy forintos adóból fizették ki, tehát a Jagelló korban is az egész ország fedezte a déli határvédelem kiadásait.

A mű világos, érthető, jó stílusban készült, nyelvtani képe gondos és tiszta. Jegyzetei, kommentárjai a teljes anyag átolvasása valamint a szűrőpróbaszerű ellenőrzés után kijelenthetem, hogy pontosak.

Befejezésül megállapítom, hogy Neumann Tibor beadott műve az MTA doktori cím megszerzéséhez szükséges minden feltételnek megfelel, mely alapján továbbá az opponensi vélemény során végig hangoztatott elismerő és dicsérő szavaim nyomán a nyilvános vita kitűzését, majd a cím odaítélését jó szívvel ajánlom.

Szeged, 2023. augusztus 22.

Blazovich László
opponens